

Інтегральна методика оцінки аудиторського ризику

Пластун О. Л., к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту;
 Макаренко І. О., к. е. н., асистент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту;
 Воронцова А. С., магістрант групи МОА-32 ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Однією із основних задач аудитора на етапі планування завдання з аудиту є ідентифікація та оцінка ризиків, пов'язаних з певним суб'єктом господарювання. Ця задача є досить значимою для успішної виконання завдання в цілому, адже наслідками недооцінки ризиків можуть бути підтвердження недостовірної фінансової інформації та фінансової звітності загалом, невиявлення фактів помилок та шахрайства. Такі наслідки можуть негативно вплинути на прийняті рішення користувачів, а також зашкодити престижу аудиторської компанії, яка проводила аудит. Окреслена проблематика актуалізується і з урахуванням складності розрахунку аудиторського ризику, щодо елементів якого досі не виділено єдиних критеріїв і методів оцінки.

Метою статі є дослідження існуючих кількісних та якісних підходів до оцінки аудиторського ризику і його окремих складових та застосування інтегральної методики такої оцінки щодо конкретного клієнта аудиторської фірми.

Відповідно до глосарію термінів Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (далі - МСА), аудиторський ризик – це ризик того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку в разі, якщо фінансова звітність суттєво викривлена [4]. Відповідно до МСА, аудиторський ризик є функцією ризиків суттєвого викривлення та ризику невиявлення (табл. 1).

Табл. 1: Види аудиторських ризиків та їх сутність

Вид аудиторського ризику	ВИЗНАЧЕННЯ	Примітки
Ризик суттєвого викривлення (Risk of material misstatement)	Ризик того, що фінансова звітність містить суттєве викривлення до початку аудиту. Складається з двох компонентів: – властивий ризик (Inherent risk) – чутливість тверджень щодо класу операції, залишку на рахунку або розкриття інформації до викривлення, яке може бути суттєвим окремо або в сукупності з іншими викривленнями, не враховуючи будь-які відповідні заходи контролю;	Не залежить від аудитора
	– ризик контролю (Control risk) – ризик того, що потенційне викривлення у твердження стосовно класу операцій, залишку на рахунку або розкриття інформації, яке може бути суттєвим окремо або в сукупності з іншими викривленнями, не буде попереджено або своєчасно виявлено та виправлено за допомогою внутрішнього контролю суб'єкта господарювання.	
Ризик невиявлення (Detection risk)	Ризик того, що процедури, виконані аудитором для зменшення аудиторського ризику до прийняття низького рівня, не дадуть змоги виявити викривлення, що існує, та яке може бути суттєвим окремо або в сукупності з іншими викривленнями.	Залежить від аудитора

Виходячи з вимог МСА, для оцінки аудиторського ризику можна скористатися формулою 1:

$$R_a = R_i * R_c * R_d$$

де, R_a – аудиторський ризик;
 R_i – властивий ризик;
 R_c – ризик контролю;
 R_d – ризик невиявлення.

Тобто, аудиторський ризик можна розглядати як сукупність багатьох складових, що по суті не суперечать вимогам МСА.

Кількісні методи оцінки аудиторського ризику передбачають визначення його у вигляді відсотку або частини одиниці. Тобто, загалом це математичні методи і моделі. Крім цього, на практиці застосовуються вибіркові перевірки, засновані на методах оцінки аудиторського ризику як суб'єктивної вірогідності ймовірностатистичних та нестатистичних (змістовних) методах (таблиця 2) [3].

Табл. 2: Кількісні методи оцінки аудиторського ризику

Група методів	Види методів	Коротка характеристика
Методи оцінки аудиторського ризику як суб'єктивної вірогідності	Метод нечітких множин	$g = \sum_{j=1}^3 g_j \sum_{i=1}^n r_i' \lambda_{i,j}$ де g – функція приналежності; r_i – коефіцієнт значущості кожного фактору; $\lambda_{i,j}$ – поточне значення фактору ($j=1,2,3$ – номер рівня фактора);
Ймовірностатистичні методи	Метод, заснований на біноміальному розподілі випадкової величини (кількості помилок у вибірці)	$R_a = (p * n)^m * e^{-p * n} \frac{1}{m!},$ де n – обсяг вибірки; m – кількість помилок у вибірці; p – відношення кількості помилок в генеральній сукупності до її обсягу
	Метод, заснований на нормальному розподілі випадкової величини (розміру помилки)	$R_a = 1 - 2 \int_0^{\Phi} \hat{O}(t) dt,$ де $\Phi(t)$ – платність нормального розподілу
Змістовні методи	Метод «основного масиву»	$R_a = e^{-\frac{N_1 S}{N_2 J_2}}$ де N_1 – обсяг «основного масиву»; N_2 – обсяг інших документів; S – рівень суттєвості J_2 – вартість інших документів
	Метод «серійного відбору» (в літературі його називають також методом «блочного відбору»)	Ризик вибірки залежить від: – наявності причин виникнення систематичних помилок (незнання бухгалтером нормативних актів, тиск з боку керівництва, некомпетентність); – розміру вибірки $R = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i * x_i$
	Метод відбору «ключових елементів»	Ризик вибірки залежить: – наявності в обліку «ключових» операцій (нових, складних, незвичайних, тощо); – розміру вибірки $R = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i * x_i$

В аудиторській практиці зустрічається й інший метод оцінки ризиків – якісний. Він полягає в тому, що аудитор оцінює ризик як низький, середній та високий. Деякі аудитори застосовують ще більшу градацію показників (вище середнього, найвищий, тощо).

Наведемо матрицю визначення оцінки ризику невиявлення за якісним методом (табл. 3) [1].

Табл. 3: Взаємозв'язок компонентів аудиторського ризику

Аудиторська оцінка властивого ризику	АУДИТОРСЬКА ОЦІНКА РИЗИКУ КОНТРОЛЮ		
	Висока	Середня	Низька
	При цьому оцінка ризику невиявлення буде становити		
Висока	Найнижча	Нижче середнього	Середня
Середня	Нижче середнього	Середня	Вище середнього
Низька	Середня	Вище середнього	Найвища

Подібна матриця взаємозв'язку складових аудиторського ризику та кількості аудиторських доказів наведена у таблиці 4 [5].

Табл. 4: Матриця взаємозв'язку складових аудиторського ризику та кількості аудиторських доказів

Властивий ризик	Ризик контролю	Ризик невиявлення	Кількість аудиторських доказів
В	В	Найнижчий	Досить велика
В	С	Низький	Велика
В	Н	Середній	Середня
С	В	Низький	Велика
С	С	Середній	Середня
С	Н	Високий	Мала
Н	В	Середній	Середня
Н	С	Високий	Мала
Н	Н	Найвищий	Досить мала

В – високий рівень;
С – середній рівень;
Н – низький рівень

Ці дві матриці є прикладами якісних методів оцінки ризику. Тобто, визначивши рівень ризику складових, можна автоматично отримати значення ризику невиявлення чи аудиторського ризику загалом. Проте суб'єктивним залишається питання визначення меж цих рівнів.

На нашу думку, цю методику можна використовувати для оцінки окремих складових аудиторського ризику, проте для її однозначного тлумачення необхідно провести інтегрування отриманих результатів з використанням кількісних методів.

Пропонуємо узагальнити наведені вище підходи до оцінки аудиторського ризику та представити загальні етапи цієї методики на прикладі ТОВ «XYZ», реального клієнта аудиторської компанії, на мал. 1.

Мал.1: Етапи оцінки аудиторського ризику ТОВ «XYZ»

На першому етапі необхідно подати запит управлінському персоналу та іншим працівникам суб'єкта господарювання, що перевіряється щодо інформації, яка може бути корисною при встановленні аудиторського ризику.

Наступним кроком слід визначити методи оцінки аудиторського ризику. На нашу думку, найбільш ефективною є комплексна, інтегральна методика, тобто та, яка заснована як на кількісних, так і на якісних показниках.

Третім кроком є визначення ризику суттєвого викривлення, що регламентується МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища».

Для визначення властивого ризику аудитор може застосувати метод анкетування. Він полягає в наданні відповідей аудитором на перелік питань, за допомогою якого можна охарактеризувати наявність властивого ризику.

Типова форма такої анкети може мати наступний вигляд (табл. 5).

Табл. 5: Оцінка властивого ризику на ТОВ «ХУЗ»

ФАКТОР	ОЦІНКА ФАКТОРА			Оцінка
	Низький ризик	Середній ризик	Високий ризик	
Галузеві, регуляторні та інші зовнішні фактори				
Загальна характеристика і стан галузі, до якої відноситься суб'єкт, що перевіряється	Галузь традиційна, стабільний стан	Середнє становище	Галузь нова, стан нестабільний	Н
Циклічність і сезонність роботи	Відсутність сезонності	Незначна циклічність	Сезонна робота	В
Рівень конкуренції	Низький	Середній (невелика кількість конкурентів)	Високий	Н
Стан законодавчої та нормативно-правової бази	Не змінювалися протягом декількох років	Внесені зміни незадовго до періоду, що перевіряється	Змінювалися під час перевірки	С
Фактори, що характеризують бізнес клієнта				
Вид діяльності	Виробництво	Торгівля, посередницькі послуги	Зовнішньоекономічна діяльність, реалізація підакцизних товарів, ігровий бізнес	Н
Масштаб підприємства	Невеликий	Середній	Великий	С
Фінансове положення підприємства	Надійне, стійке	Середнє	Ненадійне, нестійке	С
Внутрішні фактори				
Стиль, філософія і основні принципи управління	Висока оцінка	Середня оцінка	Низька оцінка	С
Стан кадрової політики	Висока оцінка	Середня оцінка	Низька оцінка	С
Надійність системи бухгалтерського обліку*	Висока оцінка	Середня оцінка	Низька оцінка	С
Усього оцінок:	3	6	1	Х
Підсумкова оцінка ризику	Середній властивий ризик			
* Оцінюється в окремій анкеті				

На основі подібних анкет, розроблених для ризиків невиявлення та ризику контролю для досліджуваного підприємства, було визначено їх якісну оцінку на середньому рівні. Виходячи з цього, сукупний аудиторський ризик також буде середнім.

Для підтвердження та доповнення отриманих результатів пропонуємо застосовувати кількісний метод оцінки аудиторського ризику за допомогою нечітких множин, що запропонована Коченевим Ю. Ю [2].

Детальний приклад реалізації цього кількісного підходу наведемо для властивого ризику, оціненого вище за якісною матрицею.

Для оцінки властивого ризику ТОВ «ХУЗ», аудитором було проаналізовано ряд факторів (табл. 5) та оцінено їх як низькі, середні і високі. З метою їх математичної інтерпретації використаємо наступні позначення:

- X_i – фактор, що аналізується;
- N – кількість факторів;

i – поточний номер фактора (від 1 до N);
 r_i – коефіцієнт значимості кожного фактору;
 $\lambda_{i,j}$ – поточне значення фактору ($j=1,2,3$ – номер рівня фактора);
 g – функція приналежності.

На наступному кроці кроком необхідно визначити коефіцієнт значущості кожного фактора (r_i).

Аудитору слід визначити чи рівнозначні фактори, що аналізуються між собою, якщо рівнозначні, то слід скористатися такою формулою:

$$r_i = \frac{1}{N} = 0,1 \quad (1)$$

У нашому прикладі припустимо, що фактори рівнозначні.

Якщо ж фактори нерівнозначні, то їх слід проранжувати за формулою:

$$r_i = \frac{r'_i}{\sum_{i=1}^n r'_i} \quad (2),$$

$$r'_i = \frac{2 * (N - i + 1)}{(N - 1) * N} \quad (3)$$

Далі, присвоїмо кожному фактору його поточне значення λ_{ij} , яке дорівнює 1, якщо відповідь в анкеті (табл. 5) позитивна, або дорівнює 0, якщо негативна (табл. 6).

Табл. 6: Поточні значення факторів (λ_i) для властивого ризику

ФАКТОР	ОЦІНКА ФАКТОРА		
	Низька	Середня	Висока
X1	1	0	0
X2	0	0	1
X3	1	0	0
X4	0	1	0
X5	1	0	0
X6	0	1	0
X7	0	1	0
X8	0	1	0
X9	0	1	0
X10	0	1	0
Сума	3	6	1

Далі слід побудувати функцію приналежності множини, де область значень буде встановлено у вигляді інтервал від 0 до 1. Тобто, це дозволить класифікувати числові значення за трьома підмножинами – низький, середній і високий ризик. Оформимо це у вигляді таблиці 7.

Табл. 7: Класифікація значень функції приналежності властивого ризику

ІНТЕРВАЛ ЗНАЧЕНЬ ФУНКЦІЇ	НАЗВА ПІДМНОЖИНИ
$0 \leq g < 0,3$	Низький ризик
$0,3 \leq g < 0,6$	Середній ризик
$0,6 \leq g \leq 1$	Високий ризик

